

Boekbesprekingen

De Zuiderzee verbeeld

DIEDERIK
ATEN

Tom Sintobin (red.), *'Getemd maar rusteloos'. De Zuiderzee verbeeld – een multidisciplinair onderzoek* (Hilversum, Uitgeverij Verloren 2008). Geïll., 268 p., ISBN 978-90-8704-039-0, € 25,-.

In 2007 was het vijfenzeventig jaar geleden dat de Afsluitdijk werd voltooid. Het jubileum vormde aanleiding voor diverse nieuwe studies. Hoewel het nergens met zoveel woorden wordt gezegd, zal dat jubileum ook wel een rol hebben gespeeld bij het totstandkomen van de bundel *'Getemd maar rusteloos'*. Het gaat nadrukkelijk niet om het (zoveelste) historische overzicht van de Zuiderzeewerken. In de inleiding betoogt redacteur Tom Sintobin dat het hele Zuiderzeeproject destijds grote belangstelling trok. Niet alleen journalisten trokken naar het gebied, maar ook wetenschappers, romanschrijvers, fotografen en filmers. Enerzijds wilden zij de ten dode opgeschreven visserscultuur vastleggen, anderzijds kwamen ze om de formidabele Zuiderzeewerken te bewonderen. Deze brede belangstelling maakt de Zuiderzee een bij uitstek interessant onderwerp voor een multidisciplinaire benadering en die biedt *'Getemd maar rusteloos'*. Tien specialisten (vier historici, twee antropologen, twee neerlandici, een dialectoloog en een sociaal-geograaf) benaderen de beleving en verbeelding van de Zuiderzee vanuit hun eigen discipline. Hun bijdragen zijn gegroepeerd in vijf thema's.

Tijdschrift voor
Waterstaatsgeschiedenis
17 (2008) 2, 72-34

Het eerste thema is 'Beeld(talen)' en bevat bijdragen van Remco Ensel en Harrie Scholtmeijer. Ensel bespreekt de fotografie van de Zuiderzee. Het ministerie van Waterstaat onderkende de noodzaak van een goede voorlichting over de Zuiderzeewerken en de belangrijke rol die de fotografie daarin kon spelen. Door een strakke regie van de verslaglegging ontstond een officiële beeldtaal waarin de moderne techniek centraal stond. Ensel spreekt in dit verband van 'sciëntisch nationalisme'. Maar er waren ook alternatieve en zelfs subversieve beeldtalen. Een voorbeeld uit de laatste categorie is afgedrukt op de achterkant van het boek. De betreffende foto toont Grietje Bosker tijdens haar modderige oversteek van de pas gesloten Afsluitdijk als allereerste vrouw op 28 mei 1932. In de achtergrond hebben hoogwaardigheidsbekleders het nakijken. Een kleine vergissing maakt de auteur op p. 29, waar hij de Zuiderzeevereniging een overheidsorganisatie noemt. Dat is een vereniging eigenlijk per definitie niet en de Zuiderzeevereniging kan beter getypeerd worden als een goed georganiseerde lobbyclub.

Harrie Scholtmeijer gaat in op het onderzoek naar de rond de Zuiderzee en speciaal op Urk gesproken dialecten. Vanaf 1925 werd er gewezen op de noodzaak van dit onderzoek voordat het te laat was. Opvallend is dat de resultaten van al het werk op Urk pas met jaren vertraging werden gepubliceerd. De belangstelling verschoof namelijk al spoedig naar de nieuwe Zuiderzeepolders. Hoe zou de taal zich daar ontwikkelen onder een bevolking die uit alle delen van het land afkomstig was, met name onder de schooljeugd? Zo maakten de dialectologen een omslag van angst naar hoopvolle verwachting.

In het thema '(Paradoxe) eenmaking' gaat het om de vraag hoe de in principe tegen-gestelde polen van weemoed over wat na de afsluiting verloren zou gaan en vreugde over de vooruitgang in de politiek en onder etnologen op één lijn werden gebracht. Marnix

Beyen buigt zich over de parlementaire discussies over het wetsvoorstel tot afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee in 1918. Hij constateert dat er van politieke strijd geen sprake was. Dat komt volgens hem bovenal omdat in de Zuiderzeewerken alle goede eigenschappen van het Nederlandse volk samenkwamen en die stonden gewoon niet ter discussie. Opvallend is dat de dreigende teloorgang van de oude volkscultuur om de Zuiderzee tijdens de debatten door niemand werd betreurd. In het parlement overheerste optimisme en trots op het grote werk. Maar natuurlijk vormen beide sentimenten keerzijden van dezelfde medaille. Die paradox vond Barbara Henkes ook terug in het werk van D.J. van der Ven (1891-1973), de grote propagandist van de volkscultuur tijdens het Interbellum. Van der Ven zette zich in de jaren 1928-1932 bijzonder in voor het vastleggen van de Zuiderzeecultuur. Hij slaagde erin de oude visserscultuur onderdeel van het Zuiderzeeproject en dus de modernisering te maken. Die verwelkomde Van der Ven overigens van harte omdat hij verwachtte dat de nieuwe polders ruimte boden voor een opleving van de agrarische volkscultuur.

‘(Mentale) geografie’ heet het derde thema en dit bevat twee bijdragen van Ben de Pater. In zijn eerste artikel onderzoekt hij de meervoudige identiteit van het Zuiderzeegebied rond 1900. Het werd toen neergezet als een authentieke regio die een onmisbaar element in de nationale identiteit vormde. In het buitenland stonden Marken en Volendam zelfs gelijk met Nederland. Er was echter ook een andere traditie met als brandpunt de Zuiderzeevereniging. Die hamerde op de aloude strijd tegen het water, óók onderdeel van het nationale zelfbeeld. Bovendien vormde de veel geroemde visserij volgens de Vereniging in werkelijkheid een sukkelend bedrijf. Het Zuiderzeeproject zou ten slotte aan de hele wereld duidelijk maken dat Nederland geen ingedutte natie was. In de tweede bijdrage van De Pater gaat het om de maakbaarheid van de samenleving en de ruimte in de nieuwe polders. Hij betoogt in lijn met andere studies over dit onderwerp dat H.N. ter Veen in 1925 de discussie op scherp zette in zijn proefschrift over de kolonisatie van de Haarlemmermeer in de jaren na 1852. Daar had de liberale overheid zich afzijdig gehouden. Grote sociale ellende en bestuurlijke chaos waren het gevolg. Met dat schrikbeeld legitimeerde Ter Veen sterke sturing door de staat. Die zette bijvoorbeeld een scherpe selectie van de kolonisten voor de Wieringermeer op poten. Bovendien werd er veel aandacht besteed aan de planning van de dorpen. Vooral de Noordoostpolder muntte uit in een doordachte ruimtelijke ordening. Maar door onder andere de opkomst van de bromfiets en de auto kwamen diverse dorpen nooit tot bloei. De samenleving bleek minder maakbaar dan gedacht.

In het volgende thema, ‘De toonbare Zuiderzeecultuur’, buigt allereerst Wietse Schmidt zich over het toeristische product Volendam. De vissers worden in sommige publicaties neergezet als willoze slachtoffers van de Zuiderzeewerken. Daar blijkt in ieder geval voor Volendam niet veel van te kloppen. Het dorp speelde slim in op het vanaf circa 1880 opkomende toerisme en bevorderde dat actief. Volendam werd wereldberoemd en het rond 1900 uitgekristalliseerde overbekende beeld van de visserscultuur wordt nog steeds zorgvuldig gecultiveerd. Met die constructie identificeren zelfs de hedendaagse Volendamers zich volkomen. In het tweede artikel binnen dit thema bespreken Robert Zijp en Jaap Kerkhoven de tentoonstellingskoers van het in 1948 gestichte Zuiderzeemuseum in Enkhuizen. De oprichting van het museum werd een als een morele plicht van de overheid beschouwd, die immers verantwoordelijk was voor de Afsluitdijk en de bedreiging van de Zuiderzeecultuur. Van grote betekenis voor de ontwikkeling van het romantische, gefolkloriseerde en nostalgische beeld van de Zuiderzee was de in 1930 in Enkhuizen gehouden Zuiderzee Visscherij Tentoonstelling. Het Zuiderzeemuseum canoniseerde dat beeld.

Redacteur Tom Sintobin leverde zelf een grote bijdrage aan het laatste thema, ‘Literaire verbeelding’. Hij onderzocht een serie (streek)romans over het Zuiderzeegebied uit de jaren 1922-1946, ondermeer van nog steeds bekende auteurs als K. Norel en Jef Last. Het overgrote deel van de romans zit op de al eerder aangestipte lijn van euforie over de Zuiderzeewerken gekoppeld aan natreuren over de bedreigde Zuiderzeecultuur. Maar die simpele conclusie doet geen recht aan de diepgang en complexiteit van veel romans. Sint-

obin gaat daar uitvoerig op in. Een interessante door hem aangerode kwestie is de beïnvloeding van het debat over, en het beleid rond de Zuiderzeewerken door de romanliteratuur. Voor een eerste verkenning van dit terrein moet de lezer echter niet in het artikel zelf zijn, maar in de inleiding op de hele bundel, die ook van de hand van Sintobin is. De allerlaatste bijdrage is van Wiel Kusters. Hij bespreekt het gedicht *Afsluitdijk* van M. Vasalis uit 1940, waarvan de eerste regels luiden: ‘De bus rijdt als een kamer door de nacht / de weg is recht, de dijk is eindeloos’.

Alles bij elkaar levert *Getemd maar rusteloos* een verfrissende kijk op het veelbestudeerde onderwerp van het Zuiderzeeproject. Natuurlijk bestaat er bij een multidisciplinaire aanpak altijd kans dat er een boek uit de bus komt waarin de bijdragen als los zand aan elkaar hangen. Dankzij de slimme indeling van de bijdragen in vijf goed gekozen thema’s is dit risico vermeden. Bovendien is de grondtoon die in de verschillende bijdragen doorklinkt gelijk, zo stelt Sintobin terecht in zijn inleiding. Steeds constateren de auteurs weemoed over wat op het punt stond te verdwijnen gecombineerd met trots op de Zuiderzeewerken en vertrouwen in de toekomst. Vanzelfsprekend zijn er nog veel meer invalshoeken denkbaar dan de set die in de bundel aan bod komt. Sintobin onderkent dat in zijn inleiding en wijst bijvoorbeeld op een benadering vanuit de medische wetenschap. Dit naar aanleiding van door hem in romans aangetroffen opmerkingen over degeneratie en inteelt in de besloten vissersdorpen en -stadjes.

De bundel is royaal geïllustreerd en achterin zijn samenvattingen van de bijdragen in het Engels te vinden. Een ‘abstract’ van de inleiding ontbreekt echter en ook de indeling in de vijf genoemde thema’s is achterwege gelaten. Dat is jammer, want juist door de goed gekozen structuur en Sintobin’s introductie wordt de som een stuk groter dan de delen. Het zal echter duidelijk zijn dat dit aan de waarde van *Getemd maar rusteloos* als goed geregisseerde en geslaagde multidisciplinaire onderneming niets afdoet.

De beheersing van de rivieren

PIETER
HUISMAN

Alex van Heezik, *Strijd om de rivieren. 200 jaar rivierenbeleid of de opkomst en ondergang van het streven naar de normale rivier* (HTN Historische producties, Den Haag/Haarlem 2007). ISBN/EAN 978-90-806366-5-1. Verkorte Nederlandse en Engelse publieksversies ISBN 90-806366-3-0 resp. 978-90-813275-1-0

De geschiedschrijving van het rivierenbeleid houdt meestal rond 1900 op. Het is de verdienste van Alex van Heezik dat hij het beleid vanaf 1798 tot heden belicht door antwoord te zoeken op de vraag: in welke omvang zijn veranderingen in het rivierenbeleid beïnvloed door interne of externe ontwikkelingen? Van Heezik onderzocht dit voor drie kenmerkende perioden: 1798-1850, 1850-1965 en het tijdvak van 1965 tot heden.

Vóór 1798 heeft het in de Republiek der zeven Verenigde Nederlanden aan een nationaal rivierenbeleid ontbroken. Bewoners, lokale en gewestelijke overheden legden willekeurig kribben in het rivierbed aan om hun land uit te breiden. Die belemmerden de afvoer van water en ijs en veroorzaakten overstromingen bij hoogwater. De situatie veranderde in 1798 met de komst van een centraal gezag dat het Bureau van de Waterstaat, de latere Rijkswaterstaat, instelde om de rivierproblematiek op nationaal niveau aan te pakken. Dat was moeilijk omdat er binnen het Bureau twee visies waren: het voortzetten van het zijdelings afleiden van hoogwater, of de stroomverbeteringsaanpak die naast de afvoerfunctie ook de scheepvaart zou bevorderen. De Grondwet van 1815 gaf de koning verregaande bevoegdheden betreffende de Waterstaat. Willem I koos voor goede scheepvaartverbindingen door aanleg van kanalen. De rivierproblematiek werd niet aangepakt, zoals Van Heezik illustreert met de overstromingsramp van 1820. De Duitse Rijnsoeverstaten oefenden in de Centrale Commissie voor de Rijnscheepvaart (CCR) sterke druk uit om de rivierverbetering structureel aan te pakken wijzend op de succesvolle verbetering van hun Rijntraject